

ULUSLARARASI SOSYAL ARAŐTIRMALAR DERGİSİ THE JOURNAL OF INTERNATIONAL SOCIAL RESEARCH

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi / The Journal of International Social Research

Cilt: 14 Sayı: 76 Şubat 2021 & Volume: 14 Issue: 76 February 2021

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

ŞEHİR METNİ BAĞLAMINDA ANDREY BİTOV'UN PUŞKİN EVİ'NDEN PETERSBURG PETERSBURG IN ANDREI BITOV'S PUSHKIN HOUSE IN THE CONTEXT OF URBAN TEXT

Orçun ALPAY*

Öz

Şehir ve metin, ilk bakıőta her ne kadar birbirine uzak görünen iki sözcük ve kavram olsalar da esasen birbiriyle yakından ilişkilidir. İnsanın şehirle bir şekilde eş güdümlü olarak sürdürdüğü bir yaşamı olduğu gibi şehrin de insanın var ettiği ancak ondan bağımsız olarak somutlaşmış göstergeleri aracılığıyla kendi metnini oluşturarak onunla etkileşim kurduğu bir yaşam alanı vardır. Postyapısalcı felsefenin evreni (bilinci) bir metin olarak algılaması ile çağdaş dilbilim araştırmalarının, toponimlerin şehre özgü semboller olarak bir metin oluşturabileceği düşünceyi şehir ve metni birbirine yakınlaőtırır.

Petersburg, Rusya'nın Batı'ya dönen yüzü olarak kültürel ve tarihi değerleri ile en dikkat çeken őehirlerin başında gelir. Planlı bir inşa sürecine dayanan yaratılıő miti ile Avrupalı bir kent örneği sergileyen Petersburg, toponimleri, kültür, mimari, iklim, yer şekilleri vb. göstergeleriyle zengin bir metin örneği sunar. Rus Aydınlanma Çağı'ndan 20.yüzyıla uzanan süreçte pek çok şair ve yazarın hem içinde yaőaması hem de eserlerinde yaşatmasıyla bu şehir, edebi metinsel göstergelerin oluşmasını mümkün kılar. Bitov, gerek maddi kültüre gerekse de edebi-sanatsal mirasa ait olan bu göstergeler aracılığıyla şehre müze formu kazandırarak onu ölümsüzlüğe uğurlarken onun diğer bir yandan da ulaőılmazlıđına örtük bir gönderme yapar.

Çalışma, Petersburg şehrinin maddi-manevi göstergeleri aracılığıyla kurulan metnini, Andrey Bitov'un Puőkın Evi adlı postmodern romanı üzerinden incelemeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: şehir Metni, St. Petersburg, Andrey Bitov, Müze-Şehir.

Abstract

Although city and text are two words and concepts that seem distant from each other, these two notions are, in fact, closely related. Just as people have a coordinated life with the city in some way, the city also has a living space, created by human beings, although it interacts with human beings by creating its own text through concrete indicators independent from humankind. The fact that post-structuralism perceives the universe (consciousness) as a text and that contemporary linguistics studies suggest that toponyms can create a text as symbols unique to the city brings the city and the text closer together.

St. Petersburg, as the face of Russia turning to the West, is one of the most remarkable cities with its cultural and historical values. Showcasing an example of a European city with its creation myth based on a planned construction process, St. Petersburg provides a rich example of text, including signs such as toponyms, culture, architecture, climate, and landmarks. This city has enabled the formation of literary textual signs, with many poets and writers living in Petersburg and taking the city as a subject during the period from the Russian Age of Enlightenment to the 20th century. While Bitov bids farewell to the city on its way to immortality by treating the city as a museum through these signs belonging to both material culture and literary-artistic heritage, he also makes an implicit reference to its inaccessibility.

The study aims to examine the urban text of St. Petersburg through the postmodern novel titled Pushkin House by Andrei Bitov.

Keywords: Urban Text, St. Petersburg, Andrei Bitov, Museum-city.

* Arő. Gör. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Rus Dili ve Edebiyatı Bölümü, ORCID ID: 0000-0002-3192-8894, orcunalpay@ktu.edu.tr

1. Giriş

Şehir ve insan arasında birbirini kapsamanın, birbiriyle eş anlamlı olmanın ötesine uzanan ortak yaşam ve karşılıklı etkileşimin sağlandığı çok yönlü ilişkiler ağı bulunur. Canlı olan insan karşısında biyolojik cansızlığına rağmen insan faktörünün bir sonucu olarak yaşayan bir mekâna dönüşen şehir, insanın sosyo-ekonomik durumundan kültürel yaşamına; inanç, özgürlük ve siyasi görüşünden psikolojik dünyasına uzanan pek çok maddi-manevi unsur üzerinde etki sahibidir. Bu durum, insanın yaşadığı çevreye (şehre) yönelttiği karşı etki ya da tepkiselliği ile sonsuz bir zincirleme reaksiyon şeklinde ilerler. İnsan eşliğinde Coğrafya, Mimari, Şehircilik (Urbanizm) ve Demografi gibi ilk akla gelen çalışma sahalarının yanı sıra, Sosyoloji, Antropoloji, Davranışsal Coğrafya, Çevresel Psikoloji, Kültürbilim, Ülkebilim gibi çeşitli disiplinlerin de ilgi alanına giren şehir, geçtiğimiz yüzyılın son otuz yılı itibarıyla edebiyat bağlamında metinsel niteliğiyle de ön plana çıkar.

Ontolojik açıdan disiplinlerarası olma avantajının yanı sıra, Fransız Postyapısalcı düşünür Jacques Derrida'nın dünyayı metin olarak algılama düşüncesi ve kendi göstergeleri olan her şeyi bir metin olarak kabul etme yönündeki çağdaş düşünürler ile göstergebilimcilerin görüşleri, şehrin bir metin olarak görülmesine olanak sağlar. Bu bağlamda, öncelikle dilbilim ve onun alt dalları olan göstergebilim ile metindilbilimin araştırma sahasına giren; kendine özgü toponimleri ve kültürel kodları sayesinde kazandığı metinsellik ile edebi metinler içerisinde de irdelenen şehir, yazın sanatı açısından güncel ve ilgi çekici bir inceleme konusu oluşturur.

Edebi eserlere klasik manada bir imge ya da tema şeklinde sirayet eden ve şehir plancısı-akademisyen Kevin Lynch'in 1960 yılında yayımlanan *Şehrin İmgesi* (The Image of City) adlı çalışmasındaki 'zihin haritalardırma' (mental mapping) yöntemi aracılığıyla imgesellik kazanan şehir, bir metin olarak ise edebiyata genellikle iki yöntemle,- 'süper metin' (сверхтекст) ve 'metinlerarasılık' (интертекстуальность)- bağlamında dâhil edilir. Şehir, bu noktada bir süper metin olarak kapsamı dâhilinde çeşitlenen göstergelerin bütüncül bir sistemi olma özelliğini korurken aynı zamanda kendine özgü göstergeleri ile hedef metne dâhil olmasıyla da metinlerarası bir boyut kazanır. Bu sayede şehir, hem kendi monoloğunu seslendirip hem de diğer metinlerle diyalojik ilişki kurarak çok katmanlı bir dile kavuşmakla birlikte edebiyat ve kültür etkileşimine bağlı olarak kültürün sınırlarını dolduran, verili kültürdeki her şeye nüfuz etmiş olan semiyotik alana da (семиосфера) (Lotman, 2012, 10, 159) taşınmış olur.

Petersburg'da dünyaya gelen, hem fiziki hem de edebi kimliğiyle safkan bir Petersburglu olduğunu ifade eden Andrey Bitov için Petersburg, bir kitap gibi okuduğu ve ezbere bildiği bir yerdir. Bu şehrin kültürel anlamda onu ne denli beslediğini "şehirde öylece geziniyorsun ve bu bile başlı başına bir edebiyat eğitimi" sözleriyle ifade eder. (Волков, 2020). Bu şehrin en sık birlikte anıldığı büyük şair Puşkin'in adını taşıyan müze-ev üzerinden Rus kültürel, tarihi, edebi ve politik geçmişini sıra dışı bir biçimde yeniden yorumladığı *Puşkin Evi* eseri, hem söz konusu şehre özgü toponimleri, iklimsel, kültürel karakteristiğini barındırması hem de ona dair arkaik göstergelere, şehrin birincil edebi miti olan Puşkin'e göndermede bulunması ve süregelen kültürel miti yaşatmasıyla Petersburg metninin çarpıcı bir örneğini sunar.

2. Bir Uzam ve Metin Olarak Petersburg

Günümüzde St. Petersburg, geçmişte ise sosyo-politik etkileşimlere bağlı olarak *Petrograd*, *Leningrad*, *Petropol* adlarıyla bilinen bu şehir, adından da anlaşılacağı üzere 18. yüzyıl başlarında Rus çarı Büyük Petro (I. Petro) tarafından 'paradise' bir Avrupa kenti olarak tasarlanır. Kuruluş felsefesine bağlı olarak Rusya'nın Slav köklerinden kopup gerçek anlamda batılılaşmasının bir sembolü olması ile şehir, Rus postmodernitesinin de ilk somut göstergesini oluşturur. Nitekim varoluştan gelen batıcıl kökleri sayesinde bu şehir, Leningrad Kuşatması sırasında Büyük Yekaterina Sarayı, Kuntskamera, Mihail (Mühendisler) Kalesi, Gostiny Dvor gibi pek çok önemli tarihi yapının ciddi zarar görmesine (<https://arch-museum.livejournal.com/112511.html>) rağmen günümüzde bile mimari, peyzaj, gündelik ve kültürel yaşamı ile diğer Rus şehirlerinden kolaylıkla ayırt edilebilmektedir.

Tarihte 'Finopolis', 'Finskoye bolota' (Топоров, 2003, 12), 'Sankt Piterburh', 'Petropol', 'Petropolis', Petrograd, 'Piter', 'Leningrad' (Борисенко, <https://arzasmas.academy/materials/633>.) gibi tarihsel süreçlerine bağlı olarak farklı isimlerle adlandırılan St. Petersburg şehrinin inşasında İsveç ile yapılan Kuzey Savaşları oldukça etkili olur. Rusya'nın ezici zaferiyle sonuçlanan Poltova Muharebesi ve sonrasında üstünlüğünü bir kez daha kanıtladığı Gangut Savaşı'nın ardından şehrin inşası daha planlı bir şekilde ilerler. (Луппов, 1957, 15) I. Petro'nun Petersburg için ahşap mimariyi yasaklayan ve Rusya'da onun dışındaki

hiçbir şehrin taş işçiliği ile yapılmayacağı şeklindeki 9 Ekim 1714 tarihli emrine uygun olarak yarımına başlanan şehir, 1840 yılına doğru genel hatlarıyla günümüzdeki çehresine kavuşur (Булах, 2017, <https://1lib.eu/book/3227901/cfb55b>).

'Üçüncü Roma' (Третий Рим) olarak bilinen Moskova'dan sonra 'Dördüncü Roma' (Четвертый Рим) unvanını alan çar şehri-başkent Petersburg, Roma ve Moskova gibi kendiliğinden oluşan şehirlere kıyasla plan-projeye dayalı olmasıyla bilinçli ve yapay bir biçimde kurulur. Bu bağlamda Petersburg'u, kendi yazgısıyla var olup onunla ebedileşen bir şehir olmaktan ziyade bir kent olarak düşünmek daha doğru olur. Şehrin, Dostoyevski'nin de bir dönem kapatıldığı ünlü Petropavlosk Kalesi etrafında başlayan kentleşme serüveni, doğa (olağanlık-belirsizlik) ve insan (olağandışılık-planlılık) karşıtlığı ekseninde ilerler. Doğayla girilen her mücadelenin insan aleyhine sonuçlandığı gerçeğine boyun eğmesine Rus yerel tarihçi ve kültürbilimci Nikolay Anfitserov, 'Kuzeyin Palmirası' (Северная Пальмира) olan Petersburg'un inşa aşamasında Antik Mısır'ın köleliği ile bir analogi kurarak bu süreçte yaşanan trajediye dikkat çeker. İnsan kemikleri üzerine kurulduğunu belirttiği Petersburg'un doğuşunda, yeryüzünde başka hiçbir şehir için olmadığı kadar çok ölümün gerçekleştiğinin altını çizer (Анциферов, 1991, 25-26). Köylü ve esnaf-zanaatkar tabakadan gelen, aynı anda 12.000 ila 18.000 işçi olmak üzere on binlerce kişinin ikişer aylık vardiyalar halinde çalışması sonucunda yükselmiş şehrin inşasında, yüzbinlere ulaşan kayıpların yaşandığından bahsedilir (Пириютко & Кобак, 2009, 22).

"İtalyan Barok'u, erken dönem Fransız klasisizmi, Hollanda, Alman ve Rus mimarisinin kolağı" olarak 'Petro Tarzı Barok Mimarisi'nin (Çetin, 2015, 35) örneğini yansıtan ve kuruluşundan yüzbinlerce insanın yaşamını yitirdiği Leningrad Kuşatmasına kadar pek çok trajediye tanıklık eden mitiyle Petersburg, aynı zamanda Aleksandrinski Tiyatrosu'ndan Saray Meydanı'na, Kunstkamera'dan Ermitaj'a Yazlık Saray'dan Petergof'a, Voskresenia Khristova Kilisesi'nden Aziz İshak Katedrali'ne, Vasilyev Adası'ndan, meşhur kanal ve köprülerine uzanan çok sayıda kültürel yapı ve toponimlere, pek çok yazar ve şaire, 'Arzamas'tan 'Oberiu'ya uzanan onlarca edebi topluluğa ev sahipliği yapması ile de Rus edebiyatı açısından en dikkat çeken metinlerinden birini oluşturur.

Moskova metni, Kırım metni, Kiev metni gibi göstergebilimin edebiyatla iç içe geçtiği inceleme konularına öncül bir ek örnek olarak 1984 yılında Tartu Göstergebilim Okulu tarafından bilimsel literatüre kazandırılan Petersburg metni kavramı (Галимова, 2012, 121-129), V. N. Toporov, N. P. Anfitserov, Yu. M. Lotman ve eşi Z. G. Mints ile P.E. Buharkin ve H. Helberg Hirn gibi sosyal bilimcilerin çalışmaları ile aydınlatılır. Vladimir Toporov'un şehir metni kavramı ve özellikle de Petersburg üzerinden kaleme aldığı **Rus Edebiyatı'nda Petersburg Metni (Петербургский текст в русской литературе)** adlı kapsamlı çalışma, alanın önünü açmakla birlikte pek çok araştırmacıya da kaynaklık eder.

Toporov, çalışmasında Petersburg metninin bir tür düşünceye atfedilen ve temelinde yeniden yapılanabilen belirli gösterge sistemlerinin bulunduğu heterojen bir metin olarak tanımlar. Ona göre Petersburg metni, her şeyden önce şehrin kendisine ait mitle ilişkilidir. Mitin taşıdığı gerçeküstüçülük, onun ürettiği metinde olduğundan daha da sembolik bir alana yerleşir. Lotman ise Petersburg tarihi içinde sembolik varlığın maddesel varlıktan daha önce oluştuğuna dikkat çeker (Галимова, 2012, 124). Lotman, bu noktada, şehirleri semiyotik ve coğrafi durumuna göre 'konsantrik' ve 'eksantrik' olmak üzere ikiye ayırır. Kültürel gelişime açık olan Eksantrik Şehir, deniz ve ya nehir kenarında bulunur. Doğal olana, alışılgailemişle olan mücadele sonucu ölümler yaşanmasıyla eskatolojik mitlerle bağlantılıdır. Semiyotik uzamda dağa konumlanmış bir şehir imgesi ile ilişkili olan Konstantrik Şehir ise, adından da anlaşılacağı üzere kapalılığa daha yatkın ve yer ile gök arasında bir aracı rolü oynamasıyla başlangıcı-sonu olan ebedi bir şehir pozisyonundadır (Лотман, 1984, 31).

Eksantrik şehrin bir örneğini oluşturan ve bir mit olarak I. Petro ile ilişkilendirilen Petersburg, şehir metni bağlamında en çok Puşkin ile anılır. Anne tarafından büyük dedesi olan Abram Petroviç Gannibal'dan gelen köklerinin yanı sıra Tsarskoye Selo'daki lise yaşamı ile birlikte otuz sekiz yıllık kısa ömrünün neredeyse yarısına tekabül eden on altı yılını bu şehirde geçiren şairin, başta lise yaşamındaki şiirleri olmak üzere *Yevgeni Onegin* (Евгений Онегин) adlı mektup-romanından *Bakır Atlı*'ya (Медный всадник), *Maça Kızı*'ndan (Пиковая дама) *Büyük Petro'nun Arabi*'na (Арап Петра Великого) uzanan pek çok eserinde Petersburg ve bu şehre ait metni kapsayan örneklere rastlanır. Puşkin'in *Bakır Atlı* adlı poeması sayesinde şehrin en popüler sembolü olan Petro Anıtı bu metaforla anılmaya başlanır.

Petersburg'un, onu lise dönemlerindeki tutkulu yaşamından farklı olarak -Puşkin uzmanı-biçimci edebiyat eleştirmeni Boris Tomaşevski'nin deyişiyle- son on yılına doğru daha derin gözlemler ve karşıtlıklar eşliğinde ele alan (Томашевский, 1960, 38) Puşkin haricinde tematik, imgesel ya da simgesel özellikleriyle metinsellik içeren edebi yansımaları, şehrin kurulduğu çağın aydınlanmacı yazarlarından

Aleksandr Radışçev'in dönemin toplum yaşamını eleştirel bir biçimde gözler önüne serdiği **Petersburg'dan Moskova'ya Yolculuk (Путешествие из Петербурга в Москву)** eserinden başlamak üzere Nikolay Nekrasov, Gogol, Dostoyevski gibi 19.yüzyılın etkili kalemlerinin ve söz konusu şehri ciddi manada bir simgeselleştiren sembolistler Andrey Bely ve Aleksandr Blok ile akmeist şairler Osip Mandelştam, Anna Ahmatova ve İosif Brodski gibi pek çok yazar ve şairin eserlerinde görülür.

3. Puşkin Evi'nin Kırık Penceresinden Petersburg'u Bir Müze-Metin Olarak G-özlemek

Çok isterdim, Tanrı aşkına
Şapkaya fırlatılmış sadaka gibi
Leningrad'da doğmuş olana
Petersburg'da ölme fırsatı vermelerini
İosif Brodski

Toporov'un da Petersburg metni ile ilişkilendirdiği Bitov'un romanında şehir metninin ilk somut göstergesi, şehrin hem önde gelen kültürel bir toponimini hem de eserin başlığını oluşturan Puşkin Evi'dir. Eserin, henüz Puşkin miti ile metinlerarası bir bağ kurmasının öncesinde kendini gösteren bu yer, Rus Bilimler Akademisi bünyesinde Rus Edebiyatı Enstitüsü ve müzesi olarak faaliyet göstermektedir. Bibliyograf Boris Modzalevski'nin öncülüğünde 1899 yılında temelleri atılan Puşkin Evi, Rus edebiyatına özgü iki asrı (18-20 yy.) kapsayan tarihsel, edebi ve gündelik yaşama ait belge pek çok belge içeren zengin envanteriyle şehrin köklü, önde gelen kültürel yapılarından biridir. Hem romanın hem de ana kahramanı Leva'nın kilit 'locus'unu oluşturan bu kültürel toposa, anlatının bütününe de yansıyan kasvetli, gri tonlu Petersburg ikliminin, özellikle de bu iklime özgü sert rüzgârın etkisi eşlik eder: "Ölü şehrin üstü tertemizdi ve eski Petersburg binalarının ağır dilleriyle biçimsizce titreşiyordu. (...) Rüzgâr, kendini topladı, yükseldi (...), bir Nesterov düğümü çizerek uçtu. Neva'nın pörsümüş lapasına indi yağmur. (...) Islak tahtaları parçaladı durdu; hemen karşısında bizi ilgilendiren bina, eskiden küçük bir saray, bugünse bir bilim kurumu olan o yer..." (Bitov, 2015, 11-12).

Örnekte de görüldüğü üzere, şehre ait sembol konumlar ve maddi-kültürel alana özgü nesnelere, önce anıştırılıp sonra tasvir edilir (Амусин, 1998, 415-416). Kimi zaman direkt adlandırmadan kaçınarak anıştırma yoluyla şiirsel bir tasvir kazandırılarak sunulan topos, Puşkin Evi'ni tanımlayan bir diğer metnin içinde şu şekilde ortaya çıkar:

"Ünlü nehrimizin kıyısında, neredeyse merkezde olduğu halde granit kaplanmamış ve asfaltlanmamış bir yer vardır. Orada sonsuza dek boş durur birkaç tekne paslanır, dağılır. Suyun yanında dar bir kum şeridi vardır, ağaç kabukları ve diğer ivir zıvırla kirlenmiştir. Sudan yarı çürümüş direkler. Kıyıdaki binalar-genelde köşkler-çok etkileyicidir, eskidir. Bazılarının üzerinde hatıra plaketi vardır, bazılarını da devlet korur. (...) Burası sessiz, derinlikli ve yalnız yapılan her tür saygıyı hak eden uğraşlara uygundu. Hatta bu büyük, gürültülü şehirde, ikinci başkentte, bu kadar uygun böyle bir yer daha hayal etmek zordu. (...) Leva Odoyevtsev burada çalışıyordu" (Bitov, 2015, 112-113).

Petersburg metnini, makro çekimle Puşkin Evi karesine sığdıran bu alıntı, diğer bir yandan da içerdiği ifadelerle mekânın ve bilim adamlarının ölüm ilanlarını (некролог) okumaktan, hazır ve tamamlanmış işlerle uğraşmaktan zevk alan Leva'nın müzeselliğine göndermede bulunur.

Şehrin müzesellik özelliği sergileyen bir başka toponimi ise ünlü İtalyan mimar Rossi'nin 1820-1830 yılları arası yapımını üslendiği ve bir dönem Turgenyev ile Çaykovski'nin de yaşadığı (<http://encspb.ru/object/2804025995?lc=ru>) Büyük Avrupa Otelidir. Eserin şerhler kısmında yazar, bu toponimin konumu, durumu ve tarihi hakkında bilgiler paylaşır. Sovyetleşmesi sonrasında Leningrad adını alan şehre Avrupai imgesiyle başkaldıran bu tarihi yer, müzeselliğin bir başka yansımaları sunan Mitya (Dickens) Amca karakterinde kendini gösterir: "Bir gömleği giydiği zaman, yani gömleği anlıyor gibiydi, kravat bağladığı zaman, kravatı anlıyor gibiydi. (...) 17:30'a doğru Avrupa Oteline gidiyordu. Neva Bulvarı'nın altın çağında, elli üç-dört yılının imgesinde kalmış ve kısıncı bir sadakatle bu kılığı altmışlarda korumuş... (...) Mitya Amca da geçen zamana, altın çağa sadık gibiydi... Ve o zamandan beri çok zaman geçmişti... Ama-ne fark eder! (Bitov, 2015, 41-43).

Çarlık ve Sovyet olmak üzere iki farklı Petersburg imgesini de tanımlayan ve eski Petersburg yaşamı (metni) içinde kalmayı yeğleyen Dickens Amca gibi Leva'nın sürgün mahkûmu olan dedesi Modest Odoyevtsev de Mihail Bahtin'e öykündürülmüş (Bitov, 2015, 396) simülatif bir kültür eleştirmeni olarak şehrin eski yüzüne "Kültüre bir zemin, zenginlik gerekir". (...) Aristokrasinin bu edilgen, neredeyse biyolojik rolü, öyle apaçıktır ki (...) Siz de sanıyorsunuz ki 1917 yılı eski kültürü yıktı, yok etti, ama yıkmadı, onu konserve edip sakladı. (...) Otoriteler orada devrilmeden, kıpırtısız öldüler: orada herkes aynı yerde, Derjavin'den Blok'a dek. (...)

Rusya, saklı bir ülke olarak kaldı. Oraya gidilmez”(Bitov, 2015, 71-74) sözleriyle yaptığı göndermelerle aristokrasiye ve eski, köklü kültüre vurgu yaparken aynı zamanda ülkenin, dolayısıyla da şehrin müzeselliğine dikkat çeker.

Kuruluş mitiyle bir kültür timsali olan Peterburg, kültürü ve o kültürün öğelerinin dondurulmak suretiyle koruma altına alındığı Puşkin Evi gibi bir müzeye dönüştürülür. Petersburg şehrinin kültürünü yansıtan muazzam mimari karşısında yükselen Sovyet tarzı kentleşme ile birlikte ülkenin geneline olduğu gibi şehrin genel dokusunda da sıkıcı bir yapılaşma baş gösterir. “Binaların hep aynı oluşundan dolayı adresi unuttum” (Bitov, 2015, 80) diyen dedeye yazar Andrey Bitov da “yapılar umutsuzca yukarılara, bu mutsuz dikeye, küçük Petersburg arazisinin bizi sürüklediği dikeye yönelmesine yol açıyor, bizse onu yataya çevirmek isterdik. (...) planlarımız daha da ötelere uzanıyor: ülkeyi imparatorluk haliyle anlamak istiyoruz.” (Bitov, 2015, 266) sözleriyle destek verir.

Rusya'nın Avrupalı yüzü olarak Petro'nun adıyla ölümsüzleşen şehir, 67 sene boyunca ismini taşıdığı Leningrad'dan bir topos ve metin olarak kaçınmasıyla adeta devrimi kabul etmediği, kendi kültürel ve mimari arketipine bağlı kalmak istediği izlenimi yaratır. Nitekim anlatımı süsleyen göstergeler de, Sovyet zamanında Avrupalı bir şehirde ve metinde yaşamının anakronik karşıtlığı yansıtılır. Dickens Amca ile Dede, yatay mimariye uygun olarak bu şehrin iki farklı, daha metaforik bir ifadeyle ‘rizomatik’* silüeti şeklinde metne yansır. Şehrin tarihi ve metni ile bağdaşan bu iki karakterden eserde “Dickens Amca ve Odoyevtsev Dede, tarihle sarmaş dolaş olmuş insanlardı, iki karşıt kutuptu ama tek bir kökten çıkan dallar gibiydiler, bu tarihsel kaderi yaşayabiliyorlardı. Sanki onları yakınlaştıran bir şey yoktu, bu dallar birbirini görmüyordu, ortak gövdeleriyle ayrılmışlardı. (...) Her ikisi de ‘saygınlığı korumayı’ denemişti(...) Onların mülkleri kişilikleriydi.”(Bitov, 2015, 99-100) sözleriyle bahsedilir.

Dedesinin şehir kırsalında yer alan evine giden Leva'yı, klasik Petersburg peyzajıyla örtüşmeyen, Obuhovo ve Proletarka toponimleriyle sanki Leningrad metnine atfedilmek istenmişçesine şehrin klişeleşmiş zihin haritalandırmalarından uzak bir manzara karşılır:

“Güneş batıyordu, buz soğuğu bir rüzgâr esiyordu ve havada tehlikeli bir saydamlık belirmişti. Batıda, üç sivri ve uzun bulut göründü ufukta. Neredeyse mor denecek kadar kızarmışlardı. Orada, ıssızda çalı çırpıyla dolu çorak toprak uzanıyordu. (...) Sanki binalar terk edilmiş gibiydi- etrafta insan yoktu ve sessizlik çınlıyordu. Batan gün ışıklarında, mavi bir fonda, ayrı ayrı, şekerli gibi zaman zaman buz tutan binalar duruyordu, kör ve cansızca ışıltıyordu günbatımı pencerelerde” (Bitov, 2015, 57)

Şehrin tipik iklimsel göstergeleri, ana kahramanın duygu dünyası ile hem paralellik ve hem de tezatlık oluşturur. Dedesinin evinin bulunduğu, şehrin uzak yerleşkesindeki bu konumun şiirsel anlatıma dayalı betimi, Leva'nın iklim ile ters orantı kurabilen fantazmagorik iç dünyası ile denk düşer: “Dün kötü hava ve sulusepken vardı, (...) yarın yine aynı kötü hava (...) olacaktı. (...) Ama bugün berrak, tertemiz (...) masmavi bir uzam var. (...) Leva, pencerenin başında kıpırtısız duruyordu. (...) pencerede asla uyuyamamış bir adam gibi, ruhunda bu delik, yırtılmış, temizlenmiş havaya anlaşılmaz bir yakınlık duyarak duruyordu.” (Bitov, 2015, 232).

Leva, Dostoyevski'nin İkiz (Двойник) romanının başkahramanı Bay Golyadkin gibi Petersburg sokaklarında gece vakti tek başına yürüdüğünü zannettiği yolda, ikizi olan Mitişatyev ile karşılaşır. Dostoyevski'nin *Ecinniler'*indeki (Бесы) nihilist Pyotr Verhonevski ve *Karamozov* Kardeşler'deki (Братья Карамазовы) rasyonalist şeytan İvan Karamazov'u andıran (Kaşoğlu, 2004, 141) Mitişatyev ile çıktığı bu gece gezmesi sırasında şehrin kilit sembollerinden olan Neva Nehri, Bakır Atlı anıtı, Aziz İshak Katedrali gibi mekânlarla karşılaşır. Leva, maddeseleştirilerek sanki elle tutulan bir şeymişçesine rulo yapıp kaldırılan Petersburg peyzajında, Amerikalı olarak adlandırılan turist ikizi ile önce, 1916 yılından itibaren Petersburg askeri oteli daha sonralarında ise ilk olarak 1918'de Petrograd Sovyeti, devrim sonrası ise 1924 yılından itibaren Leningrad Sovyeti binası olarak kullanılan Astorya'ya; sonra da I. Petro tarafından 1714 yılında kurulan, iki milyona yakın ürün koleksiyonu ile Rusya'daki ilk müze olma özelliğine sahip Kuntskamera'ya yolculuk yapar. Lyova, Vasilyev Adası'nın koptuğu hayali ve Sfenks heykelinin gizemi içinde kültür sadece anıtlar halinde durduğunu düşündüğü an, Petersburg metnin anahtar sözcüklerini fısıldar: ‘Petersburg-Petro-Puşkin’.

Sovyet döneminde yazılan eserdeki şehir, metnin bütününe de yansıyan geçmişe açılan portal sayesinde yazıldığı döneminin özelliklerini yansıtmaktan çok imparatorluk dönemini, özellikle de en başta Rus dilinin büyük şairi Puşkin'in ve onlarca büyük yazarın yaşadığı 19.yüzyılı yansıtır. Romanın özellikle

* Biyolojide aynı gövdeden yatay şekilde birbirinden bağımsız olarak yükselen farklı dallar anlamı ile Post-yapısalcı düşünürler Gilles Deleuze ve Felix Guattari'nin kodlamasına benzer bir metafor olarak ikili bir karşıtlık manasında kullanılmıştır. Y.N.

son başlıkları, 19.yüzyıl Rus Edebiyatı ve Puşkin'den alıntılanan epigraflar ve göndermeler ile dikkat çeker. Genellikle tematik eşleştirmeler doğrultusunda belirtilen eser içi alıntı-epigraflarda, Puşkin haricinde Petersburg ile anılan Lermontov, Fyodor Sologub, Yevgeni Baratnski, Dostoyevski gibi önemli yazar ve şairler ön plana çıkar. Bahsi geçen isimler dışında Turgenyev'den Çehov'a uzanan sayısız örnek içinde Puşkin'in *Bakır Atlı* ve Dostoyevski'nin *İnsancıklar* romanından alıntılanan epigraflar ve iki eserin adının telaffuzlarını esas almak suretiyle ironik bir söz oyunu sonucu 'Fakir Atlı' şeklinde adlandırması, *Puşkin Evi*'ndeki Petersburg metninin en bariz metinlerarası göstergelerinden biridir.

Leva'nın 'Üç Peygamber' adlı Puşkin-Lermontov-Tyutçev'i kıyaslayıp yorumlamaya giriştiği çalışması eserin başlangıçtaki alıntılı bu modern çabanın üç yazarın eserlerini incelemesi bunun bir örneğini oluşturur. Yazar, bunu Lermontov, Tyutçev, Blok vs. gibi şairler ve en önemlisi esere adını veren Puşkin ile postmodern edebiyatın anakronik bakış açısı ve metinlerarasılık tekniği aracılığıyla gerçekleştirir. Leva'nın absürt ve beyhude olan akademik çabası, Puşkin, Lermontov ve Puşkin'den oluşan bu üç büyük şaire – özellikle de Petersburg şehri ile imlediği Puşkin'e- saygı duymaya döner.

Leva'nın, Petersburg'dan ayrılmasını eğitilmiş ve alışılmamış saray hayatından kopuş olarak adlandırdığı Puşkin, onun sözde bilimsel çalışmasının idolü, yazarın imgeleminde şehrin köklü kültürünün ve özgürlüğün bir sembolü olur. Öyle ki Puşkin şiirindeki 'gizemli özgürlük', bir diğer Petersburglu şair olan A. Blok'un *Puşkin Evi'ne* (Пушкинскому дому) adlı şiirinden alıntılanan "*Puşkin! Özgürlük sırrını şakıdık arkandan*" ifadesiyle bir kez daha kendini gösterir. Kesikler bölümünde yer alan 'On İki' Puşkin Evi Romanının Hülasası başlıklı kısım, bu iki Petersburglu şairi yeniden bir araya getirir. Blok'un ünlü poemasının bir parodisi olarak, ironik bir tarzda, 'tandem' yazılmış imajı veren yazar uydurması bu şiir, kuşaklar arası bir (ç)atışma olarak aynı zamanda Dede ve Leva'ya gönderme niteliğindedir. 'Gözle Görülmeyen Cinler' adlı bölümde ise Puşkin'in özel yaşamı hatta düello yaptığı Fransız subay d'Anthes üzerinden güçlü ironi örnekleri sergilenen eserde Leva'nın ikizi ile mücadeleye giriştiği Düello başlıklı sahne, özellikle Puşkin'in ölümünün absürt bir parodisini yansıtır.

Şehri, ikizi (Amerikalı misafir) sayesinde dolu dolu ve yeniden keşfeden Leva'nın, Yevgeni göndermesi üzerinden kurucusu Petro'ya bile ait olmaması gereken Petersburg'a karşı beğenisini ve methiye dolu bakışlarını şu sözlerle yöneltilir: "*Baylar baylar! Amma şehir! Ne kadar soğuk ve parlak bir şaka! Dayanılmaz! Ama ben üzerinde durmuyorum... Kimseye ait değil, ait mi yoksa? Birkaç kişiye- ve nasıl bir de bu insanlar!- onu kendine çekmek istemişler- ve ancak şehirle Yevgeni arasındaki uçurum açıldı, ona yaklaşmadı bile. (...) böyledir Petersburg. Solgun gümüş gök, kulelerin sonbahar altını, karamsı eski su-ağırlık, uçmasın diye köşesinden sabitlenmiş, hafifçe kükrüyordu kaba Petro. Çocukluğundan beri... evet, tam da böyle hayal edilirdi Petro! – böyle ağırdı kararı köprüünün altından akan suyun. – Altın Petersburg! Tam da altın! – gri değil, mavi değil, kara değil, gümüş değil! – altın!.. diye fısıldadı Leva.*" (Bitov, 2015, 359).

Puşkin'in 'Anavatanının mavi göğü altında' (Над небом голубым страны своей родины) dizeleriyle başlayan şiirinin benzer ifadesiyle Anri Volohonski'nin sözlerini yazıp Boris Grebenşçikov'un (Akvaryum Grubu) seslendirdiği 'Altın Şehir' (Город золотой) göstergesine andıran şekilde imgeselleştirilir. Altın şehrin sarkık göbekli tavanına yükselen yüce anıtlarla vedalaşan Leva, Puşkin'in kahramanına dönüşür: "(...) gözlerimizin önünde altın rengine bürünen Bakır Atlı silüetini arkasına alıp kayarak giderken, sanki Leva Yevgeni olmuş." (Bitov, 2015, 362). "*Güneş batıyordu ve Petersburg tamamen altın olmuştu. Ne kadar küçüktü!... Ne kadar hızlıydı, ne kadar sonbahardı, pencerenin dışında uçup gidiyordu: daha az önce Adalar- şimdi de Aziz İshak Kilisesi... (...) Leva 'ünlü Bakır Atlı' bir prototip olmuştu.*" (Bitov, 2015, 361).

Amerikalı turist ile gezisinde şehri ıssızlığa sürükleyen müzelerin kapalı olduğu Salı gününde Leva, flaş hızında anıttan anıta koşarken Amerikalının soğuk bakışları ve küçük bir çocuğun onun etrafındaki komik haylazlıkları ile ironileştirilen heykele ve *Bakır Atlı*'nın Yevgeni'sine yaklaşır. Leva, araştırmacı-özne olan müzesel konumunu terk ederek aslanın üzerine oturur. Nesneye dönüşen Leva, kendinden bir alıntı yaratır: Rus edebiyatının metnini araştıran bir filologdan, Bakır Atlı ve mermerden aslanın üzerindeki zavallı Yevgeni gibi metnin bir parçasına dönüşür (Курицын, 2000, 155). Küçük insan Yevgeni'nin Petro'nun Bakır Atlı anıtıyla yaşadığı şizofrenik anların yansımaları Leva'da da görülür. "(...) düzgün, gürlütsüz bir hışırtıyla anıttan anıta giderken- anıtlar birdenbire bir sürü oldu, hız yüzünden sıra halinde, omuz omuza duruyormuş gibi oldular; şehir aydınlanmıştı, pencerenin arkasında gürlütsüzdü, yaygın ve saydamdı- terk edilmiş... Ve bu sıkıştırılmış anıtlar (...) koca bir nüfus oldular, şehrin bakır nüfusu." (Bitov, 2015, 360).

Puşkin, 7 Kasım 1824'te gerçekleşen sel baskınını konu aldığı *Bakır Atlı*'da, bir yandan şehre ve onun kurucusu olan Petro'ya hayranlığını dile getirirken diğer bir yandan ise iktidarın mutlak iradesi altında elindeki her şeyi kaybeden küçük insana karşı acıma duygusunu göstererek zıtlıklarla dolu bir şehir imgesi ortaya koyarken (Kündem Karabacak, 2018, 407-408), Yevgeni'yi parodik biçimde taklit eden Bitov'un yeni

tip gereksiz insanı Leva ise, şehre ve onun maddi, edebi göstergelerine tutkulu (tutuklu) genç bir araştırmacı olarak Petersburg'un müzeselliğine sahip çıkmak ile ona özgü tarihsel ve edebi miti yeniden kurgulamanın bocalaması içinde bu eksantrik şehri edebi varoluş açısından konsantrik olmaya iter.

Şehir ve metnin kesişim noktasında metni bütün bir kültür, bağımsız bir eser ve yapı olarak değerlendiren Lotman'a göre metne özgü üç temel özellik bulunur: 'ifadesellik' (anlatımsallık), sınırlılık ve yapısalılık. İfadesellik, metnin belirli göstergelerle sınırlandırılarak metin dışı yapılara karşı çıkmak şeklinde açıklanırken sınırlılık, bir yandan metnin kendi kapsamına girmeyen madde biçimde somutlaşmış tüm göstergelere karşı çıkarken diğer bir yandan sınırları belirlenmemiş tüm yapılara da direnir. Metin bağlamında bir önceki terim ile ilintilediği yapısalılık ise onun yalnızca iki dış çizgi arasında sınırlandırılmış göstergeler dizisinden oluşan bir yapı olmadığı, aksine onu sentagmatik seviyede yapısal bir bütün haline dönüştüren iç bütünlüğünü esas aldığı görüşüne dayanır (Лотман, 1970, 67-69). Lotman'ın metne dair görüşünü şehre uygulandığında şöyle bir çıkarım yapılabilir: Şehir metninin ifadeselliği onun topoğrafik, kültürel, tarihsel vb. göstergelerine dayanmakta olup şehrin hem metnine hem de görüngüsüne aittir. Sınırlığı ise şehir metni göstergelerinin diğer göstergelere olan karşıtlığı iken yapısalılık doğa, iklim, yeryüzü şekilleri gibi göstergeleri kapsamakla birlikte maddi kültürel alanları- yapıları, parkları, sokakları vs.- içermektedir (Садикова, 2018, 11). Metne özgü bu üç temel nitelik esas alındığında, *Puşkin Evi*, tüm maddi Petersburg şehrinin etkileyici bir süper metnini yaratmakla birlikte şehir ile çağrıştırılan yazarların-şairlerin eserlerine gönderme ya da ima yoluyla ilişki kurmasıyla zengin bir geçişli metin (интертекст)* örneği de sergiler.

4. Sonuç

Bitov'un, zamanda yolculuk yapan anlatısında, tarih ve kültür, şehir ve peyzaj; yazar(lık) ve edebi kahraman, geçmiş-gelecek gibi çeşitli konulardan 'kesik çizgilerle' söz ettiği metnin kilit figürü büyük şair Puşkin'dir. Petersburg şehriyle özdeşleşen pek çok kurum, yapı; kişi ve detayın yanında yazar, çok katmanlı metnin içinde Puşkin ve eserleri üzerinden alıntılama, anıştırma ve gönderme gibi metinlerarası yöntemlerle romanını bağımsız bir şehir metnine dönüştürür. Bitov'un postmodern romanı, Puşkin'in *Bakır Atlı'sı* ile başlayıp Andrey Bely'nin *Petersburg* (Петербург) romanı ile ilerleyen Petersburg metninin üçüncü kuşaktaki en canlı yansımalarından biridir. Eser, başta Puşkin Evi olmak üzere, çağdaş konumunun belirlendiği 1721 yılında ağaçlık bir yoldan ibaret olan (Столянский, 1925, 43) Gogol'ün *Petersburg Öyküleri*'nin (Петербургские повести) yıldızı 'Neva Caddesi' (ve nehri) dâhil pek çok toponimi kapsayan zengin lokasyon ağı ve şehrin edebi metninin örtük parçaları ile bağlantı sağlamasıyla Petersburg metninin çağdaş ve çarpıcı bir örneğini sunar. Absürt, sıra dışı ve parçalı hikâyesi içinde Petersburg'a içkin olan toponimler romanın birincil göstergeleri olurken diğer metinlerle kurduğu ilişki sonucunda şekillenen metinlerarası blok onun ikincil göstergelerini oluşturur. Kültürel mirasıyla beslendiği Petersburg'a ebedi bir aidiyet hisseden yazar, Leva'nın Oedipus kompleksinin eşlik ettiği fantasmağori yüklü akademik ve özel yaşamına sahne olan Puşkin Evi'nin kırık penceresinden kurguladığı postmodern anlatısında, bu şehri zengin bir müze olarak tanıtmakla kalmayıp ona özel sanatsal bir şehir metni yaratmayı da başarır.

KAYNAKÇA

- Дарья Борисенко. *Петербург, Петрополь и Чертоград. Почему сменялись названия города и откуда взялись его самые знаменитые произвидца*. Erişim adresi: <https://arzamas.academy/materials/633>.
- Энциклопедия Санкт-Петербурга. Erişim adresi: <http://encspb.ru/object/2804025995?lc=ru>.
- Bitov, Andrey (2015). *Puşkin Evi*. (Çev: Sabri Gürses), İstanbul: YKY.
- Çetin, Remziye Melike (2015). I. Petro'nun Şaheseri: Petersburg. *Avrasya Uluslararası Araştırma Dergisi*. Cilt 3, sayı 6, s. 30-36.
- Kaşoğlu, Ayla (2004). Çağdaş Rus Yazarlardan A. G. Bitov ve 'Puşkin Evi'. *Littera*, Cilt 14, s. 137-143.
- Kündem, K. Emine. (2018). *Puşkin'in Eserlerinde Petersburg'un İki Farklı Yüzü*. *Rus Edebiyatında Kent/Kasaba İmgesi*. Ankara: Bilgin Kültür Sanat.
- Lotman, Y. (2012). *Düşünen Dünyaların İçinde. İnsan-Metin-Semiyosfer-Tarih*. (Çev: Sabri Gürses), Ankara: Bilgesu Yayıncılık.
- Амусин, Марк (1998). Роман А. Битова Пушкинский дом и Петербургский текст. *Russian Literature* XLIII. ss 413-429.

*Metinlerarasılık anlamına gelen 'интертекстуальность' sözcüğünden 'diğer metinlerle ilişki kuran metin' anlamını vermek adına bu şekilde kullanılmıştır. Y.N.

- Анциферов, Николай (1991). *Душа Петербурга*. Петербург: Издательство Брокгауза-Ефрона.
Архитектура Ленинграда в годы Великой отечественной войны. Erişim adresi: <https://arch-museum.livejournal.com/112511.html>
- Булах, А. (2017). Каменное убранство Петербурга. *Litres Zlibrary* adlı online kütüphaneden indirilen e-kitap versiyonundan alıntılanmıştır, Erişim adresi: <https://1lib.eu/book/3227901/cfb55b>
- Волков, С. (2020). Азбука Битова. *Портрет поздней империи: Андрей Битов*, Fb2 formatında <https://www.rulit.me/books/portret-pozdnej-imperii-andrej-bitov-antologiya-download-621500.html> adresinden indirilmiştir.
- Галимова Е. Ш. (2012). Специфика Северного текста русской литературы как локального сверхтекста. *Вестник Северного (Арктического) федерального университета*, Серия: Гуманитарные и социальные науки, no. 1, 2012, ss 121-129.
- Курицын. В (2000). *Русский литературный постмодернизм*. Москва: Оги, s 155.
- Лотман, Ю. М. (1970). *Структура художественного текста*. Москва: Издательство Искусство, ss 67-69.
- Лотман, Ю. М. (1984) *Символика Петербурга и проблемы семиотика города. Семиотика города и городской культуры Петербург*. Труды по знаковым системам XVIII, Тарту: Тартульский государственный университет.
- Лушпов, С. (1957). *История строительство Петербурга в первой четверти XVIII века*. Москва-Ленинград: Издательство академии наук СССР.
- Пирютко, Юрий.; Кобак, Александр (2009). *Исторические кладбища Санкт-Петербурга*. Москва: Центр-полиграф.
- Садикова, С. (2018). *Многоликий город: Санкт-Петербург в литературе разных исторических эпох*. Magisterska diplomovo prace, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Masarykov Universitet, Brno.
- Столянский, П. (1925). *Старый Петербург. Адмиралский остров сад трудящихся*. Москва-Петпоград: Государственное издательство.
- Томашевский, Б. В. (1960). Пушкин и Петербург. *Пушкин. Исследования и материалы, том 3*. Москва-Ленинград: Издательство Академии наук СССР.
- Топоров, В. (2003) *Петербургский текст русской литературы*. Санкт-Петербург: Искусство.